

**OSMANLI'DA ÜRÜNLERİN DİNİ/ŞER'İ
STANDARDİZASYONUNDA DÖNÜM NOKTASI:
TÂHİRDİR DAMGALI SERTİFİKASYONA GEÇİŞ***

*Mehmet YILDIZ***

ÖZET

Osmanlı devleti ve toplumunda ürünlerin, standartları hisbe/ihtisap ve ahilik teşkilatları gibi kurumlar vasıtasıyla denetlenen oldukça ciddi sertifikasyon uygulamasına tabi tutuldukları bilinmektedir. Gerek dinî/şer'î boyutuyla gerekse maddi/nesnel kalite yönleriyle yürütülen bu denetleme işlemi, modern zamanlarda gerçekten çok çarpıcı bir kavşak noktasına ulaştırılmıştır: Özellikle dinî/şer'î ölçütlerin gıda ürünleri dışındaki ürünlerde de gözetilerek Müslümanların kullanmalarında sakınca bulunmayan ürünlere **tâhirdir** damgası vurulması kararı, Amerika'daki Yahudi toplumu içinde gelişerek günümüzde evrensel bir gıda standardı ölçütü olmaya doğru giden **kosher** sertifikasyonundan uzun yıllar önce alınmış olması cihetiyle de büyük bir önem taşımaktadır. Gıda dışı ürünler için bile bu kadar hassas davranılmış olması, alınan kararın gıda ürünleri için çok daha bağlayıcı olduğu manası dışında yorumlanamaz. Bu karar aynı zamanda, gıda ürünleri için ülkemizde ve dünyada **helâl gıda sertifikası** uygulamasına geçilmesi arayışlarıyla ilgili sürecin tarihi altyapısını temin etme konusunda da önemli bir boşluğu dolduracaktır. Gıda anarşisinin boyutlarını, insan neslini bozma ve fitrî davranışları değiştirme tehdidini bünyesinde barındıran hormonlu, ebter ve genetiği değiştirilmiş ürünlere kadar ulaştırdığı günümüzde konunun bütün insanlık için önemi daha fazla tebarüz etmektedir. Ayrıca kullanılması istenen mühürde yer alması kararlaştırılan **tâhirdir**

* Bu çalışma, Türk İktisat Tarihi Araştırmaları Platformu (TİTAP) tarafından 07-08 Eylül 2007 tarihlerinde Marmara Üniversitesinde düzenlenen Birinci Türk İktisat Tarihi Kongresi'nde "Osmanlı Türkiye'sinde, Üretilen Ürünlerde İslâmilik Arayışları", adıyla sunulan tebliğin yeniden gözden geçirilerek geliştirilmiş biçimidir.

** Yrd. Doç. Dr. Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Yakınçağ Tarihi mehayildiz34@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

ibaresi, helâl gıda sertifikasyonunda bulunması gerekecek damga/etiket ismi için de fikir verecektir. Bu incelemede, konuya ilişkin Osmanlı resmi belgeleri muhtemelen ilk defa incelenmekte ve değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tâhirdir mührü, ihtisap/hisbe, kosher, helâl gıda sertifikası, ahilik, damga, narh, standart, sertifikasyon, perdahtçı esnafı, sahtiyan, hayvan kanı, yunus yağı, idrar, mest, serhatlık, lapçin, haffaf.

**IMPORTANT CHANGE IN RELIGIO-LEGAL
STANDARDIZATION OF OTTOMAN PRODUCTS:
PASSAGE TO CERTIFICATE OF THE SEAL “IT IS
CLEAN/TÂHİRDİR”**

ABSTRACT

It is known that the Ottoman state implemented austere certification of products monitored by organizations such as ihtisab office/ office of the superintendent of guilds and markets and akhi office/ urban fraternity ruling over parts of Anatolia in late Seljuk and early Ottoman times. The monitoring process that was implemented based on religio-legal perspective or material quality aspect moved to an important phase with a critical decision made in modern times: The seal of “it is clean/tâhirdir” was introduced to include inedible products for the first time to be supervised by religio-legal standarts. This decision was made to protect Muslims from products that might contained harmful ingredients according to religio-legal norms. This move was made before the kosher certification that was formed within the Jewish community in America, which became a certain measure of food standart later in the world. This decision also can provide historical background for the practice of halal food certificates in the world. The notion of “it is clean” becomes more evident in the midst of today’s world where genetically modified organisms became so widespread to the level that threatens the health of human generation now. This article aims to study the relevant Ottoman official documents on this

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

issue probably for the first time, and share them with the academic world.

Key Words: The Seal of “It is Clean/Tâhirdir,” ihtisab/office of the superintendent of guilds and markets in the Ottomans, kosher, certification of halal products, akhis (urban fraternity ruling over parts of Anatolia in late Seljuk and early Ottoman times), seal, standart, trade guild, seller of leathers, animal blood, mest/thin-soled boot worn indoors, slipper, seller of cheap shoes.

Giriş

Ürünler için kalite standartları tespit edilmesi ve günümüzdeki sertifikasyon anlayışının ilk örnekleri niteliğinde olmak üzere bunlara ilişkin belirli işaretler kullanılması uygulamasının tarihi M.Ö. 2000’li yıllara kadar eskiye götürülebilmektedir. Kadim Mezopotamya ve Mısır’dan itibaren, ağırlıklı olarak damga vurulması biçimiyle tezahür eden bu belgelendirme şekli, müteakip devlet ve medeniyetlerde de küçük değişikliklerle devam etmiştir. Aynı uygulama, başlangıçta farklı isimlerle tesmiye edilen ve sonradan *hisbe* teşkilatı adıyla sistemleşecek olan kurum vasıtasıyla, bizzat Hz. Peygamber tarafından yeni bir üslup ve dinamizmle ihyâ edilmiştir. Hisbe teşkilatı, takip eden Hilafet ve saltanat sistemlerinin yürürlükte bulunduğu dönemlerde ve bu miyanda, Türklerin kurduğu ve yönettiği devletlerde de, toplum ve kamu düzeninin dinî-örfî ilkeler ışığında korunmasına yönelik faaliyetler anlamıyla işlevini sürdürmüştür. Osmanlı devletinde, özellikle Fatih devrinde mütekâmil yapısına kavuşan¹ teşkilatın görevleri, *ihtisap ağası* veya *ihtisap emini* olarak isimlendirilen *muhtesib* tarafından yürütülmüş; her alanda olduğu gibi bu alandaki yenileşmenin de başlangıcını teşkil eden II. Mahmud döneminde yerini bıraktığı *İhtisap nezareti*² ise 1854 yılında bütünüyle ilga edilmiştir.³

Bununla birlikte, çalışmamızda ilk defa yayımlanan ve değerlendirmeye çalışılan belgelerin de gösterdiği gibi, ilgili kurumlar

¹ Eşref Eşrefoğlu, “İslâmiyette İhtisâbın Prensipleri”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, Sayı 25, İstanbul 1971, s. 99-104; Cengiz Kallek, “Hisbe”, *DİA*, c. XVIII, s. 135 vd; Ziya Kazıcı, “Hisbe”, *DİA*, c. XVIII, s. 143.

² Ziya Kazıcı, *Osmanlılarda İhtisap Müessesesi*, İstanbul 1987, s. 34.

³ Mübahat Kütükoğlu, “Osmanlı İktisadi Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 1994, s. 566.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

bulunmasa da, muhtemelen ahîlik anlayışının bir tezâhürü olmak üzere en azından iç denetim mekanizmalarının işlerliği ve ürünlerin dini/şer'î ve dünyevî/nesnel kalite standartlarını taşımasına yönelik hassasiyet yeni ve çok daha dikkat çekici boyutlara ulaşarak, en azından bir müddet daha devam etmiştir: 14 Şubat 1862'de alınan, tarihî bir dönüm noktası niteliğindeki çok önemli bir kararla, ülkedeki Müslümanların kullanacağı deriden mamul ürünlerde "tâhirdir" mührü kullanılması istenmiştir. Muhtemelen, modern anlamdaki sertifikasyon anlayışının ilk numunesini teşkil eden bu gelişme, günümüzde Musevî/Yahudî milletin gıda maddeleriyle ilgili ihdas ettikleri, *kosher* sertifikasından çok daha önce tasarlanmış olmasıyla da ayrıca çarpıcı bir özellik göstermektedir.

I- Osmanlı Devletinde Kalite Standartlarının Temini ve Korunması

İhtisap müessesesinin başındaki *muhtesipin* çok sayıdaki önemli görevlerinden biri de, teşekkül ettiği *Asr-ı saade'tin* başlangıcından beri, İslâm'ın temel ilkelerinden olan *iyiliği emir ve kötülüğü engelleme*⁴ düsturu çerçevesinde esnafın denetlenmesiydi.⁵

Aynı telakkinin carî olduğu Osmanlı devletinde de şehir hayatını sağlam temellere oturtma düşüncesinde vazgeçilmez bir yeri bulunan kadının emrindeki muhtesip, esnaf teşkilatları üzerinde etkili vazifelilerin başında yer alarak çarşı ve pazar hayatının düzenini ve halkın zorunlu ihtiyaç maddelerine kolaylıkla ulaşmalarını temin etmek, işyeri açma ruhsatı vermek ve vergi toplamak gibi görevlerle techiz edilmişti.⁶ Bu vesile ile esnafın, *muhtesip* ve maiyetindeki *kol oğlanları* tarafından devamlı teftiş edilerek narha ve kalite standardına uymaları temin edilmeye çalışılırdı. Teftişler ayrıca, Çarşamba günleri Paşakapısı'ndaki divan toplantısından sonra sadrazamın, beraberindeki İstanbul kadısı, muhtesip ve diğer görevlilerle *kola çıkmasıyla* devam ederdi. Bu denetimlerle, hijyen şartlarını zedelemeyen malların ucuz yolla tüketiciye ulaştırılarak halkın refahının sağlanmasına çalışılmaktaydı. Ayrıca esnafın ödemekle yükümlü buldukları vergilerin tahsilatı da yapılmaktaydı.⁷

⁴ İslâm'ın en ayırt edici ilkelerinden olan bu ilkenin özgün biçimi *el-emru bi'l-ma'rûf ve'n-nehÿü ani'l-münker*'dir (Kütükoğlu, *Age*, s. 565; Eşrefoğlu, *Aynı yer*[Ay].

⁵ Kütükoğlu, *Ay*.

⁶ İbrahim Erdoğan, "Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisap Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme", *OTAM [Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi]*, Sayı 11, Ankara 2000, s. 131-132. Muhtesibin görevleri hk. Bk. O. Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, c. I, İstanbul 1995. s. 317, 328.

⁷ Kütükoğlu, *Age*, s. 564-566.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Muhtesiplerin, görevlerini yerine getirirken baş vurdukları en önemli yasal dayanaklardan biri, başta padişahlar olmak üzere konuya verilen ihtimamın bir tezahürü olarak II. Beyazıt zamanından itibaren hazırlanan *İhtisap kanunnameleri*⁸ ile esnaf nizamlarıydı. Bu düzenlemelerde, bugünkü manasıyla kalite güvencesi için gerekli olan sürekli standartlar temin edilerek⁹ gıda maddelerinin kalite standardı ve uyulmaması halinde uygulanacak müeyyideler belirlendiği gibi giyecek maddeleriyle dayanıklı tüketim malları hakkında da ayrı bölümler bulunmaktaydı. Misal olarak, konumuzla ilgisi dolayısıyla ayakkabı türünden bazı eşyaların dayanıklılık süresine, hangi malzemelerden yapılacağına ve ölçütlerine ilişkin esaslar belirlenerek tam bir standardizasyona gidilmesi hedeflenmişti. Narh uygulaması da yine hem kalitenin hem de fiyatların denetim altında bulundurulmasına yardımcı olmaktaydı. Ayrıca ölçü ve tartı aletlerindeki hilenin önüne geçilmesi için bunların mutlaka damgalatılması gerekiyordu.¹⁰ Diğer taraftan, sivil bir örgüt durumundaki esnaf teşkilatı da, kendi içinde gerçekleştirdiği denetimlerle, kaliteli mal üretilmesinin güvenceye bağlamaya çalışıyordu.¹¹

Getirilen bütün yasaklamalara rağmen, standart dışı üretim yapan dikici, usta vb. kimselerin ürettiği ayakkabı ve çizme gibi ürünler, ibret-i alem için esnaf dükkanları ortasındaki şadırvana asılırdı. Bu şekilde bozuk mal üreten esnaf *yolsuz* ilan edilerek suçun nitelik ve ölçüğüne göre birkaç gün süreyle işten ve alışverişten el çektilirdi.¹²

Kanunnamelerde, aynı zamanda ürün ve hizmetlerle bunların sağlanacağı ortamların temizliği hususuna azami dikkat çekilmekte; bu konularla alakalı kurallar sıralanmaktaydı. Ayrıca insan hayatına

⁸ İstanbul, Edirne ve Bursa şehirleri için II. Bayezid devrinde düzenlenen İhtisap kanunnameleri için bk. Ö. Lütfi Barkan, "XV. Asrın sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar, I. Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul el-mahrûse", **Tarih Vesikaları**, c. I, Sayı 5 (1942), s. 326 vd; c. II, Sayı 7, s. 15 vd; c. II, Sayı 8, s. 168 vd.

⁹ Muhittin Şimşek, **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik**, İstanbul 2002, s. 206.

¹⁰ Ergin, **Age**, c. I, s. 390: 1091 senesinde yayımlanan narh kanunnamesi; Erdoğan, **Agm**, s. 135-136.

¹¹ Kütükoğlu, **Age**, s. 612-613.

¹² Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, **Anadolu'da Derinin Bin Yıllık Öyküsü**, İstanbul 2002, s. 232-233. Mesela müşterek sorumluluk ilkesi çerçevesinde Bursa'da, kısa zamanda eskiyen ve kullanılamaz hale gelen, kalitesi düşük ayakkabı üretimde kusuru tespit edilen dikicibaşı, daha "mütedeyyin ve muttaktır" biriyle değiştirilmişti (Sadettin Eğri, "Bursa Arşiv Belgelerinde 'Huffâf, Postacı ve Başmakçılar", **Ayakkabı Kitabı**, ed. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul 2003, s. 269).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

verilen değeri ortaya koyan bir örnek olmak üzere deniz ticaretindeki istiap haddi tespit edildiği gibi, uygulanan ağır yaptırımlarla hayvanlara fazla yük vurulması önlenmeye çalışılarak hayvan haklarına da yine açık biçimde temas edilmekteydi.¹³

Kalite ve standardizasyonun tarihi seyri hakkında göz önünde bulundurulması icab eden bir başka önemli husus, söz konusu ihtisap kurumunun Osmanlı devletinde ahilikle eklenmiş bir yapı arzemesidir¹⁴ Nitekim muhtesibin vazife ve yetkilerini belirleyen kanunlarla ahi birliklerinin yetki ve sorumluluklarını belirleyen fütüvvetnameler arasındaki temel ayırım, ikincisinin daha dar ölçekli oluşundan ibarettir.¹⁵

Buraya kadar serdedilen malumatlar ışığında, ciddi anlamda ilk kalite kavramının, bugünkü toplam kalite yönetimi anlayışıyla paralel bir muhteva içinde Türkler tarafından kullanıldığını söylemek mümkündür.¹⁶ Bu çerçevede dâhilinde, ahilik teşkilatının, 1920'li yıllarda ortaya çıkan kalite ve 1960'lı yıllarda tezahür eden toplam kalite yönetimini uzun yıllar boyunca uyguladığı söylenebilir. Nitekim her ikisinde de öncelikli hedefler olarak işgörenler, işverenler ve müşterilerin tatmini ile toplumun huzuru gösterilmiştir.¹⁷

Aynı şekilde, umumiyetle sanayi devrimiyle birlikte başlatılan standardizasyon çalışmalarının başlangıcının da, tarihi boyutu itibarıyla 1502 yılında hazırlanmış ve bütün Anadolu'da yürürlüğe girmiş bulunan *Kanunname-i İhtisab-ı Bursa/Bursa Belediye Kanunnamesi* olduğu yönündeki değerlendirmenin büyük ölçüde hakikati temsil ettiğini ifade etmek mümkün görülmektedir.¹⁸

¹³ Kütükoğlu, *Age*, s. 564-566. 1826 yılında Yeniçeri ocağının yerine kurulan Asakir-i mansûre-i Muhammediyye'nin mali kaynaklarının artırılması çerçevesinde eskiden alınan vergilerin boyutları genişletilmiş ve yed-i vâhide bağlanan malların idaresi de ismi *ihtisap nazırı* olarak değişen *muhtesibe* havale edilmişti. Yapılan bu düzenleme ile kol oğlanlarının görevini *mansure neferleri* üstlenmişti. İhtisap tarafından toplanan bu vergiler bir takım iç ve dış baskılarla 1838'de kısmen; teşkilatın bütünüyle lağvedildiği 1854 tarihinden itibaren de tamamıyla kaldırılmıştır (*Age*, s. 566). Geniş bilgi için bk. Kazıcı, *Age*, İstanbul 1987.

¹⁴ Ziya Kazıcı, "Osmanlı İhtisap Kanunnameleri ve Ahilik", *Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Bildirileri*, İstanbul 1986, s. 104.

¹⁵ Kazıcı, *Agm*, s. 108.

¹⁶ Şimşek, *Age*, s. 63-64.

¹⁷ *Age*, s. 131-132.

¹⁸ İhsan Övüt, "Osmanlı'dan Günümüze Standardizasyon Dünyasına Tarihi Bir Işık; Dünyanın Bugünkü Manada İlk Standardı: Kanunname-i İhtisab-ı Bursa", *Yeni Türkiye*, c. VI, Sayı 32 (Osmanlı Özel Sayısı), s. 82-83 (Kanunname Neşri için bk. *Bursa Defteri*, Sayı 5, Bursa 1999).

II- Ürünlerin İslâmî Ölçütlere Uygunluğu

İslamın doğuşundan itibaren Müslümanların toplum hayatı, İslâmî esaslara tâbi kılınmaya çalışılmış; bu çerçevede başlangıcı Hz. Peygamber'e kadar uzanan ihtisap kurumunun başındaki muhtesibin esas görevlerinden biri, toplumu oluşturan bütün kesimlerin ilgili hükümlere riayet etmesini sağlamak olmuştur. Aynı anlayışın, Osmanlı'daki ihtisap düzeni içinde de geçerli olduğu görülmektedir.¹⁹

Bu çerçevede muhtesibin, esnaf tarafından üretilen ürünleri hem kalite standartları hem de İslâmî ölçütlere uygunluk cihetiyle denetleme yetkisinin en mühim basamağını hammadde kontrolü oluşturmuştur.²⁰

Mesela 1501 tarihli Bursa ihtisap kanunnamesinde "... ve koyun ve keçi yabanda yürürken derisi[n] debbağlara bey' ederler imiş; şer'î değildir diyü bu dahi men' olundu..." denmektedir.²¹

Yine, kumaşın renklendirilmesi için boyacıların, *necis* kabul edilen kan kullanmaları fetvalarla yasaklanmıştır.²² Bununla birlikte sanat erbabı kişilerin sanatlarını uygularken domuz şairi kullanmalarına cevaz verildiği görülmektedir.²³ Aynı şekilde, sahte ve kalitesiz boya kullanılması da yasaklanmıştır:

"...ve boyacıları dahi gözedeler kalb boyamayalar. Boyarlar ise gereği gibi hakkından geleler."²⁴

Muhtesipte aranan ayrıcalıklı nitelikler sıralanırken dinî olanların ağırlıklı bir yer tutması da yine aynı anlayışın bir tezahürü olmalıdır. Bunlar Müslüman olmak, mükellefiyet, erkek olmak, adalet, kudret, ilim sahibi ve ilmiyle âmil, verâ ve takvâ ile iyi ahlak sahibi olmak gibi hususiyetlerle; akıllı, zeki, uğurlu ve yüzü nurlu olmak gibi özelliklerdir.²⁵

¹⁹ Eşrefoğlu, *Agm*, s. 99-104.

²⁰ *Agm*, s. 135-136.

²¹ Necdet Sakaoğlu, Nuri Akbayar, *Age*, s. 200. Bu yasaklamanın kaynağı, İslam'da satılan mallarda aranan mevcut ve teslim edilebilir olma (makkûru't-teslim) ilkelerine aykırı olmasıdır.

²² Tahsin Özcan, *Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı*, İstanbul 2003, s. 97, 103.

²³ *Age*, s. 103.

²⁴ Bk. 907/1501 tarihli Kanunname-i İhtisâb-ı İstanbul el-Mahrûse, Yayımlayan Ö.L. Barkan, "XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I", *Tarih Vesikaları*, c. I, sayı 5 (1942), s. 337.

²⁵ Kazıcı, *Age*, s. 51 vd; Bir muhtesibde aranan vasıflar için ayrıca bk. Yaşar Yücel, *Kitâbu Mesâlihü'l-Müslimîn ve Menâfiü'l-Mü'minîn*, Ankara 1981, s. 28-29, 94.

Bütün bu dokümanlar ve uygulamaya ışık tutan çeşitli fetva örnekleri incelendiğinde, teşkilatın doğuşunda olduğu gibi ihtisap hizmetlerinin yürütülmesinde de şer'î ölçütlerin her zaman gözetildiği anlaşılmaktadır.

III- Bir Dönüm Noktası Olarak “Tâhirdir” Mührüne Geçiş : Dinî ve Modern Anlamda İlk Sertifikasyon Girişimi

Şimdiye kadarki açıklamalardan anlaşılacağı gibi muhtesibin temel görevlerini oluşturan ürünlerin kalitesinin, üretim öncesi ve sonrası denetlenmesi faaliyeti, narh ve ölçü ve tartı aletlerinin damgalatılması gibi kalite standardı teminine yönelik diğer uygulamalarla birlikte değerlendirildiğinde, günümüzdeki kalite kavramının ve bu kavram etrafında gelişerek şekillenmiş olan toplam kalite yönetimi ve sertifikasyon işlemlerinin de başlangıcı olarak mülâhaza edilebilir. Bunun başlıca örneklerini ise özellikle Fatih döneminden itibaren çeşitli zamanlarda hazırlanmış olan ihtisap ve esnaf nizamnameleriyle narh kanunlarında açık biçimde bulmak mümkündür.

Bununla birlikte, inceleme konumuzu teşkil eden, üretilen ürünlerin Müslümanlar açısından dinî/şer'î anlamda sakıncalı olup olmadığına ilişkin ayrı ve özel bir mühür kullanılması teşebbüsü muhtemelen ilk defa gündeme getirilmiş olacaktır. Söz konusu girişim, özellikle Yahudî toplumlarında başlatılarak uluslararası geçerliliğe doğru evrilen *kosher* kalite belgesi ve sertifikasyonuyla karşılaştırıldığında ve bazı halkı Müslüman devletlerde halen uygulanmakta olan, üretilen gıda maddelerinin dini açıdan sakıncasız olduğunu gösteren işaret ve tanımlamaların Türkiye'de de uygulanmasına yönelik çabalar dikkate alındığında ayrı bir önem ve anlam kazanmaktadır.

Aşağıda değerlendirmeye çalışacağımız belgelerde yer alan mülâhazalarda meselenin, dinî ve nesnel boyutlarının bir arada ve iç içe değerlendirilmiş; dolayısıyla şer'î zaviyeden uygun olmayan maddelerden imal edilen ürünlerin dayanıklılık ve ürün kalitesi açısından da çok düşük olduğunun tespit edilmiş olması, konuya yeni açılımlar getirmektedir.

Ayrıca, Müslümanlarca dinî açıdan mahzurlu olmayan bazı deri mamullerinde kullanılması istenen mühürdeki “*tâhirdir*” ibaresinin ileride, gerek gıda gerekse gıda dışı ürünlerde Türkiye'yi de içine alacak biçimde uluslararası ölçekte işlerlik kazandırılması hedeflenen sertifikaya bulunacak isim konusunda da fikir verebileceği düşünülmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Sultan Abdülaziz'in saltanatının ilk aylarına tesadüf eden, kalite ve standardizasyonla ilgili bu teşebbüsle getirilen gerçekten özgün yenilik ise, teamül haline gelmiş olan ürünlerin şer'î/dinî temizlik ölçütlerine uygunluğu anlayışının, ilk defa konuyla ilgili özel bir mühür kullanılmasına işaret ederek şer'î ölçütlere göre belgelendirilmesi/sertifikasyona bağlanması sürecinde önemli bir kilometre taşı oluşturmasıdır. İlgili belgelere göre, sürecin nihaî aşamasında sadâretin şer'î açıdan temiz ve sakıncasız ürünler için ayrı bir *tâhirdir* mührü kullanılması emri, ürün kalitesinin standardizasyonu konusunda bir dönüm noktası niteliğindedir.

Belgelere göre konunun gündeme gelişi, gelişimi ve neticeye bağlanmasının ilginç hikayesi şu şekilde özetlenebilir:

Perdahtçı* esnafından Mehmet isminde iki kişi ile Said ve Hacı Mustafa isminde diğer iki kişi olmak üzere toplam dört kişi, 28 Ağustos 1861 tarihinde,* ürünlerin her açıdan temiz olması gerektiği halde İstanbul'un çeşitli yerlerinde bazı gayrimüslimlerin, sarı sahtiyanı* "abdest kabul etmez hayvânât kanı ve yunus [balığı] yağı ve idrâr ile terbiye eyledikleri"ne ve bu işin meşrû olmadığını ilgili örgütlerin liderleri tarafından tespit edildiğine ilişkin arzuhallerini önce Şeyhülislamlığa takdim ediyorlar. Bu arzuhal Şeyhülislamlık tarafından Şehremanetine havale ediliyor. Aynı kişiler, bir başka arzuhal de, icâbının Şehremini'ne havalesi temennisiyle Bâbîâlî'ye takdim ediyorlar.

Muhtemelen şehremini, önce kendisine havale edilen hususu açıklıyor: Son zamanlarda ortaya çıkan yerli ve yabancı bazı gayrimüslim kimseler, işlemek üzere aldıkları sarı sahtiyanları hayvan kanı, yunus balığı yağı ve idrar gibi şer'î açıdan temiz olmayan bir suretle boyamakta ve başka bir şekilde terbiye ve perdaht etmektedirler. Bu işlemlerden geçen sahtiyanlardan yapılan mest ve diğer haffafiye malzemeleri ise dînen temiz sayılmadığından kullanılması caiz değildir. Üstelik bu şekilde boyanıp cila ve perdaht işlemine tabi tutulan haffafiye ürünlerinin kısa zamanda çürüdüğü ve dayanıklılığının azaldığı hususunda, debbağ esnafı Osman Çavuş ile sabık cilt damgası mültezimi adamlarından Nuri Ağa, bilirkişi olarak şahitlik edeceklerini belirtmişlerdir. Aynı durumu, resmen celb olunan Beykoz debbağ[hâne] ustabaşısı Yüzbaşı Hüseyin Ağa ve Kumandarı Abdüllatif Efendi de merbûtan takdîm kılınan iki kıt'a imzalı varakalarında teyit etmişlerdir. Numune olarak bir adet gayrimeşru

* Burada, traşlanmış deriyi cilâlayan ve parlatanlar.

* Hicrî 21 Safer 1278.

* İşlenmiş, tabaklanmış, sepilenmiş ve cilâlanmış deri.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

surette imal edilmiş haffafiye malzemesi mübaşire teslim edilerek doğrudan şeriatla ilgisi dolayısıyla konu, şer‘-i mutahhar çerçevesinde değerlendirilmek üzere 8 Ekim 1861 tarihinde* Meşihat’a havale edilmiştir.

Bunun üzerine Şeyhülislâm huzurunda, İstanbul’daki debbağhane kethudalarıyla daha önceki arzuhal sahiplerinin katıldığı bir murâfaa/duruşma gerçekleştiriliyor. Duruşmada şikayetçi taraf, kendilerinin eskiden beri satın aldıkları bakar, camus, koyun ve keçi derilerini şeriatın öngördüğü biçimde dibâğat ettikten sonra bunlardan bakar ve camus derilerini ilgili kimselere, koyun ve keçi derilerini ise sahtiyancı esnafına verdiklerini; sahtiyancıların bu derileri temiz/tâhir maddelerle siyaha boyayıp perdaht ederek dikici ve terlikçi esnafına sattıklarını; dikici ve terlikçi esnafının bunlardan diktikleri mest, lapçin ve serhatlıkları haffaflara sattıklarını; haffafların da bunları yine temiz/tâhir bir halde insanlara sattıklarını belirterek alışlagelmiş işleyişi açıklamışlardır. Daha sonra ise şikayet konusuna geçerek ifadelerine şu şekilde devam etmişlerdir:

Son zamanlarda ortaya çıkan bir takım yerli ve yabancı gayrimüslim kimseler, satın aldıkları sahtiyancı yumuşatmak için “necâset-i galızadan” kan ve idrar ile boyayıp cila ve perdaht vererek dikici esnafına satmaya başlamışlardır. Satın aldıkları sahtiyancının bu durumundan habersiz bulunan dikici esnafı ise bunlardan mest, lapçin ve serhatlık gibi şeyler dikerek Müslüman halka satmışlardır. Aynı şekilde farkında olmadan satın alıp kullandıkları necis eşya ile namaz kılan Müslümanların namazları fâsit olduğundan bu sakıncanın giderilmesi zarûret-i dîniyeden görülmüştür. Nitekim akdedilen meclise getirilen bu türden bazı eşya örneklerinin “râyiha-i kerîhe ile müte‘affin olduğu mahsûs ve müşâhed olmuş”tur. Dolayısıyla bu tür sahtiyancılar “şer‘an tâhir olmamağla” imal edenlerin engellenmesi hususu Meşihat tarafından 25 Kasım 1861 tarihinde* Bâbiâlî’ye havale edilmiştir.

Daha sonra meseleyi, arzuhal ve ilişigindeki Meşihat îlâmıyla birlikte inceleyen Meclis-i vâlâ, 13 Ocak 1862 tarihli* mazbatasıyla bu şekilde eczâ-yı müteneccise ile işlenmiş deriden mamul ürünlerin Müslümanlar tarafından kullanılmasının meşrû olmadığını, dolayısıyla bunları imal eden ve satanların engellenmesi gerektiğini kabul etmiş; ancak, yabancıların ticaret hürriyeti uyarınca bu işten açık bir şekilde uzak tutulamayacağını, üstelik bu durumdaki sahtiyancıların gayrimüslim ahaliye satışının caiz oluşunu da dikkate

* Hicrî 3 Rebûlâhir sene [1]278.

* Hicrî 22 Cemâziyelevvel sene 1278.

* Hicrî 11 Recep sene [1]278.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

olarak şimdilik bunları imal eden yerli esnafın ileri gelenlerinin çağrılıp kendilerine öğüt ve tenbihat yapılmasıyla yetinilerek gereğinin Şehremânetine havale edilmesinin yerinde olacağını belirtmiştir.

Konuyu en son ele alan sadâret ise 14 Şubat 1862'de* hazırladığı tezkirede, Meclis-i vâlânın bulduğu çözümü hatırlattıktan sonra “nezâfet ve tahârete ri‘âyet”in İslâmî ilkelerin en önceliklisi olduğunu belirtmiş ve şer‘î ölçütlere uygun ayakkabılara, üreticisi ya da esnaf kethudası tarafından “*tâhirdir*” ibâreli damga vurulmasıyla meselenin sarıh bir çözüme bağlanacağını belirterek icabının icrasını Şehremanetine havale etmiştir. Bununla birlikte tezkirenin altına, bu çözüm şeklinin Meclis-i vâlâda bir kere daha değerlendirildikten sonra ferman yazılmasının yerinde olacağı notunu düşmüştür.

Belgelerde söz konusu olan mülahazalar üzerinde yapılacak bir değerlendirmede ilk akla gelen tespitler olarak sıralanabilecek hususlar şunlar olabilir:

Bütün esnaf için genelleme yapmaya elverişli bulunmasa da, buradaki perdahçı esnafının şer‘î ölçütlerin başında gelen temizlik konusunda bilgili ve hassas oldukları söylenebilir. Bununla birlikte meselenin gündeme getirilişinde, kendi aleyhlerine işlemesi muhtemel bir haksız rekabetten duydukları kaygının etkisini düşünmek de mümkündür.

Sadece şer‘î ölçütlere aykırı değil, aynı zamanda kalitesi düşük standart dışı ürünleri piyasaya sürme işinin daha çok gayrimüslimlerle ilgili olarak gündeme gelişinin, günümüzdeki gerçeklerle örtüşmese de, özellikle seyahatnamelerin pek çoğunda tasvir edilen gayrimüslim portreleriyle uygunluk taşıdığı görülmektedir.

İlk defa yayımlanan arşiv ve şer‘îye sicili belgelerindeki bilgiler, hem üretici hem de tüketici kesime azami fayda teminine yönelik ekonomi politikası içinde, mal ve hizmet üretim ve satışının aynı zamanda şer‘î ölçütlere bağlı olarak gerçekleşmesi için en azından belli dönemlerde gösterilen özeni ortaya koymaktadır.

Gerek Şehremaneti'nin, gerekse Meşihat'ın konuyu sadece şer‘î çerçeveye sınırlandırmayıp ürünlerin fiziki ve pratik kalite durumunu da dikkate almış olmaları, gerek alışlageldiği gibi şer‘î kıstaslardaki hikmet açısından gerekse ürünlerin kalite standardında

* Hicrî Fî 14 Şaban sene 1278.

maddi ve manevi niteliklerin birlikte dikkate alındığını göstermesi açısından oldukça önemli ve anlamlı bir gelişme olarak kaydedilebilir.

Sadâretin, yenileşme dönemi reformlarının en yoğun olduğu bir zaman diliminde bu şekilde şer'î ölçütleri kalite standardizasyonu için temel alan bir karara imza atmış olması, Mecelle'nin ortaya çıkışı örneğinde olduğu gibi gerek bir iç çatışmayı gerekse başka bir istisnai bir gelişmeyi göstermesi açısından dikkat çekici kabul edilebilir.

Belgeler, aynı zamanda Türkiye'deki Standardlaştırma konusunun Cumhuriyet'le birlikte ele alındığı ve bunun başlangıcının 1930 yılında çıkarılan "Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Hakkında Kanun" olduğu yönündeki bilgilerin²⁶ tashihe muhtaç olduklarını göstermektedir.

Netice

Kültür tarihimizin pek nadide örnekleri durumundaki İhtisap ve esnaf nizamnameleriyle narh kanunları ve fetva külliyatı, modern hayatın kaçınılmaz bir gerçeği olarak önemini her geçen gün artırmakta olan kalite standardı ve bunlarla ilgili yerel veya uluslararası sertifikasyon anlayışının gelişiminde en önemli dayanak ve hareket noktalarını teşkil etmiştir. Bu geleneğin bir devamı olarak, modernleşmeye bağlı reformların oldukça hızlı bir seyir takip ettiği bir dönemde, standardizasyon konusunda atılan tarihi bir adımla ürünlerin şer'î çerçevede sertifikasyona tabi tutulmasına yönelik "*tâhirdir*" ibareli özel bir mühür kullanılması teşebbüsü, son derece ilginç, mühim ve manalı bir gelişmedir.

Bu teşebbüsün, gıda dışı bir ürünle birlikte gündeme gelmesi, döneminde gıda ile ilgili iç ve dış denetimin güçlü etkisi ile birlikte insanlardaki vicdan, din ve ahlâk gibi temel değerlerin davranışlar üzerindeki belirleyiciliğinin daha yüksek olmasına; dolayısıyla günümüzdeki ifadesiyle gıda anarşisinin ortaya çıkacağı uygun bir vasatın henüz teşekkül etmemiş olmasına bağlamak mümkündür.

Diğer taraftan *kosher* ile ilgili ilk cemaatin New York'ta et hususunda oluşması ve *kosher* damga ve etiketinin ilk defa 1900'lü yılların başlarında ortaya çıkması dikkate alındığında, ürünlerin sertifikasyonunda dini hassasiyetlerin gözetilmesi konusunun çok daha önce, yine İslâm/Türk toplumunda gündeme geldiği görülmektedir.

²⁶ Faruk A. Sünter, *Türkiye'de Standardlaştırma Çalışmalarının Geçirdiği Aşamalar*, .Standard, c. XIII, Sayı 147, s. 3.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Sadâretin şer‘î açıdan temiz ürünlere *tâhirdir* mührü vurulmasına ilişkin söz konusu emrinin belgelerde geçtiği şekliyle bir ferman veya irade ile yürürlüğe konulduğu hakkında somut verilere henüz ulaşılammış olması, ayrıca ve özellikle üzerinde durulması gereken başka bir önemli husus olarak not edilmelidir. Bunun, ilk anda hatıra gelen muhtemel sebepleri olarak konunun, yeniden havale edildiği Meclis-i vâlâda sürüncemede bırakılmış olması veya bir şekilde arşiv fonlarına girememiş ya da kaybolmuş olması zikredilebilir. Meselenin, gündemde olduğu sıralarda bir şekilde sürüncemede bırakılmış olması ihtimali, günümüzde zaman zaman alevlenen *helal gıda* türünden tartışmaların yaklaşık yüz elli sene kadar önce büyük ölçüde çözüme bağlanmış olması fırsatının kaçırıldığı anlamına gelmektedir. Bununla birlikte yürürlük belgesinin ileride bir şekilde ortaya çıkacağı yönündeki ümit bütünıyla kaybedilmiş değildir.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi [BEO], **Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Kısmı**.
İstanbul Şer‘iye Sicil Defterleri. **İstanbul Defteri**, Nr. 132.
- BARKAN, Ö. Lütfi. “XV. Asrın sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tespit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar, I. Kanunname-i İhtisab-ı İstanbul el-mahrûse”. **Tarih Vesikaları**. c. I, Sayı 5 (1942), s. 326-340; c. II, Sayı 7 (1942), s. 15-40; c.II, Sayı 8 (1942), s. 168-177.
- EĞRİ, Sadettin. “Bursa Arşiv Belgelerinde ‘Huffâf, Postacı ve Başmakçılar’”. **Ayakkabı Kitabı**. ed. Emine Gürsoy Naskali. İstanbul: Kitabevi, 2003, s. 265-273.
- ERDOĞDU, İbrahim. “Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme”. **OTAM [Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi]**. Sayı 11, Ankara 2000, s. 123-145.
- ERGİN, O. Nuri. **Mecelle-i Umûr-ı Belediye**. c. I, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1995.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

-
- EŞREFOĞLU, Eşref. "İslâmiyetde İhtisâbın Prensipleri". **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi**. Sayı 25, İstanbul 1971, s. 99-104.
- KALLEK, Cengiz. "Hisbe". **Diyanet İslâm Ansiklopedisi [DİA]**. c. XVIII, s. 133-143.
- KAZICI, Ziya. "Hisbe", **DİA**, c. XVIII, s. 143-145.
- KAZICI, Ziya. "Osmanlı İhtisab Kanunnameleri ve Ahilik". **Türk Kültürü ve Ahilik, XXI. Ahilik Bayramı Sempozyumu Bildirileri**. İstanbul: Ahilik Araştırma ve Kültür Vakfı, 1986, s. 101-108.
- KAZICI, Ziya. **Osmanlılarda İhtisap Müessesesi**. İstanbul: Kültür Basın Yayın Birliği, 1987.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat. "Osmanlı İktisadi Yapısı". **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**. c. I, Ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: İRCİCA, 1994, s. 513-649.
- ÖVÜT, İhsan. "Osmanlı'dan Günümüze Standardizasyon Dünyasına Tarihi Bir Işık; Dünyanın Bugünkü Manada İlk Standardı: Kanunname-i İhtisab-ı Bursa". **Yeni Türkiye**. c. VI, Sayı 32 (Osmanlı Özel Sayısı), s. 82-85.
- ÖZCAN, Tahsin. **Fetvalar Işığında Osmanlı Esnafı**. İstanbul: Kitabevi, 2003.
- SAKAOĞLU, Necdet, Akbayar, Nuri. **Anadolu'da Derinin Bin Yıllık Öyküsü**, İstanbul: Creative, 2002.
- SÜNTER, Faruk. A. "Türkiye'de Standardlaştırma Çalışmalarının Geçirdiği Aşamalar". **Standard**. c. XIII, Sayı 147, s. 3-4.
- ŞİMŞEK, Muhittin. **TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması: Ahilik**. İstanbul: Hayat, 2002.
- YÜCEL, Yaşar. **Kitâbu Mesâlihi'l-Müslimîn ve Menâfii'l-Mü'minîn**. Ankara: TTK, 1981.

EKLER

1-) Şer‘an temiz olmayan maddelerle cilâ ve perdaht edilmiş ürünlerin Müslümanlara satışının yapılmaması hususunun Şehremaneti’ne havalesi hakkında Meclis-i vâlâ mazbatası ve ekleri (BEO, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemî Meclis-i Vâlâ Kısmı (A.MKT.MVL), 139/47, 1278.B.11).

Ma‘rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki;

Bu kulları sahtiyan perdahçı esnafından olup öteden berü san‘at-ı âcizânemizle te‘ayyüş ederek her vechile pâk ve temiz olmak üzere dikkat olunmak husûsuna gayret farîza-i zimmetimiz olduğu derkâr ise de bir seneden berü sarı sahtiyanı keçi derisi şeklinde terbiye ve i‘mâl etmekte olan Eflak ahâlîsinin(?) Kale kapusunda ve Keçeci hanında ve Esir pazarında ve Yenikapu ve Bâlîpaşa’da ve Karaağaç’da ihdâs eyledikleri fabrikalarında abdest kabûl etmez hayvânât kanı ve yunus [balığı] yağı ve idrâr ile terbiye eyledikleri mu‘âyene olunmuş ve debbağ esnafı ve tâcirler kethudâsı ve tamgacı ve dikici başı ve sâire kulları ma‘rifetiyle bakılıp bu husûs meşrû‘ olmadığı(?) (...) meşihatpenâhîye takdîm olan arz-ı hâl-i âcizânem Şehremânet-i behiyyesine irsâl buyurulmuş ise de husûs-ı mezbûr Bâb-ı âlîden arz-ı hâl takdîmiyle (...) bulunduğundan tefhîm olunmuş. Merâhim-i aliyyelerinden mercûdur ki, icrâ-yı îcâbı Şehremîni atûfetlû beyefendi hazretlerine havâlesi bâbında (...) fermân veliyyü’l-emrindir.

Fî 21 S [Safer]. 1278 [28 Ağustos 1861].

Bende

Perdahcı esnafından Mehmed ve Said

ve diğêr Mehmed ve Hacı Mustafa

Sâkin-i Mercan hanı

3

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

Huzûr-ı hazret-i Fetvâpenâhîde
 İstanbul kadısı sa'âdetlü efendi hazretleri
 Şer'le rü'yete himmet buyurula diyü buyuruldu
 Fî 13 Rebiulâhir sene [1]278

Şehremânet-i behiyyesinden iktizâsına

Himmet olunmak buyuruldu

Fî 21 (...) [12]78.

Sahtiyan perdahtçı esnafının bi't-takdîm fermân-ı âlileri şeref-sudûruyla savb-ı kemterâneme havâle buyurulan işbu arz-ı hâllerinin fezleke-i meâli, bir seneden berü Karaağaç'da ve Kumkapu civârında Bâlîpaşa'da ve Üsküdar debbağhânesinde ve Tavukpazarı'nda Esirhanı'nda ve Yenikapu hâricinde Basmahâne'de ve Çarşu-yı kebîrde Kebecihani'nda tebe'a-i Devlet-i aliyyeden ve ecnebiyyeden biraz kesân peydâ olup dibâgat olunarak taşra memâlikden gelen sarı sahtiyanları esnâf-ı merkûmenin kadîmden berü siyah boyadup perdaht etdikleri usûlün hilâfında ve nâ-meşrû' sûretde hayvanât kanı ve yunus balığı yağı ve idrâr ile boyayup sûret-i âharda terbiye etdiklerini ve işbu sûretle terbiye olunan sahtiyanlardan i'mâl olunan mest vesâir haffâfiyenin adem-i tahâreti cihetiyle isti'mâli câiz olmadığını ve ol sûretle(?) boyanup perdaht olmasında çürüyüp metâneti dahi zâil olduğunu beyândan ve merkûmların yanında işlemiş olan debbağ esnafından Osman Çavuş ile sâbık tamga-yı cülûd mültezimi âdemlerinden Nuri Ağa'nın bu işe gereği gibi vukûf ve ma'lûmâtı bulunduğu mülâbesesiyle şehâdet edeceklerini ifâdeden ibâret ve ashâb-ı istid'â ve gerek bu husûsa şehâdet edeceklerin takrîr-i şifâhiyeleri dahi bu keyfiyeti hasbîce haber vermekden kinâyet olduğuna ve bu keyfiyet resmen celb olunan Beykoz debbağ[hâne] ustabaşısı Yüzbaşı Hüseyin Ağa ve Kumandarı Abdüllatif Efendi'den dahi tahkîk ve istinkâh olundukda taraflarından bi'l-i'tâ merbûtan takdîm kılınan iki kıt'a müzmâ varakalar meâline nazaran dahi sıhhate makrûn idüğü anlaşıldığına mebnî merkûm(...) kadîmî vechile perdahtçı esnafının perdaht ve i'mâl eylediği sahtiyanlardan getirilmiş olan birer kıt'ası mübâşirine teslîmen takdîm olunmuş ve zât-ı maslahat ise ber-muktezâ-yı şer'-i şerîf mu'âyene ve temyîze muhtâc mevâddan bulunmuş olmağla ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir. Fî 3 Rebiulâhir sene [1]278 [8 Ekim 1861].

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
 and History of Turkish or Turkic
 Volume 5/1 Winter 2010*

Mühür

[Silik]

Ma'rûz-ı dâ'î-i kemîneleridir ki;*

Âstâne-i aliyyede vâkı' Yedikule ve Eyüb ve Kasımpaşa ve Tophane ve Üsküdar'da vâkı' beş aded debbağhânedede kâin debbağ esnafının kethudâları Ahmed Efendi ve diğere el-Hâc Ahmed Efendi ve el-Hâc Halil Ağa ve yiğitbaşları Ali Ağa ve Osman Ağa ve İsmail Ağa ve ustalarından Mehmed Nuri Ağa ve İbrahim Ağa ve Ali Ağa ve Osman Çavuş ve Hacı Derviş Mustafa Ağa nâm kimesneler vesâirleri, sahtiyancı esnafının kethudâ ve bakar ustaları olan ashâb-ı arz-ı hâl ma'lumû'l-esâmî kesân hazır oldukları halde yevm-i İsneyn'de huzûr-ı âlî-i hazret-i fetvâpenâhîde ma'kûd meclis-i şer'-i münîrde her biri ifâde-i hâl ve ta'bîr-i anî'l-merâm ederler ki: Biz mine'l-kadîm iştirâ eylediğimiz bakar ve camus ve ganem ve keçi cülûdunu vech-i vecîh-i şer'-i mutahhar üzere dibâğat etdikden sonra zikr olunan bakar ve camus cülûdunu erbâbına ve sâlifü'l-beyân ganem ve keçi cülûdunu dahi sahtiyancı esnafı hâzırûn-ı mezbûrûna anlar dahi cülûd-ı mezkûreyi eczâ-yı tâhire ile siyaha boyayup perdaht birle ol sahtiyancıları dikici ve terlikçi esnafına fûrûht etdiklerinde anlar dahi zikr olunan sahtiyânlardan mest ve lapçin ve serhatlık (?) hiyâtat birle haffaf esnafına bey' etdiklerinde haffaf esnafı dahi sâlifü'l-beyân mest ve lapçin ve serhatlık(?)ları tâhir olduğu halde ibâdullaha bey' edegelür iken bu esnâda tebe'a-i Devlet-i aliyyenin millet-i Gayr-i Müslime'sinden ve düvel-i ecnebiyyenin tebe'asından bazı kimesneler esnâf-ı hâzırûn-ı mezbûrûnun kadîmden berü vech-i meşrûh üzere boyanan sahtiyancıları hâzırûn-ı merkûmûnun²⁷ ve taşradan Dersâ'âdet'e vürûd eden elvân-ı tâhire sahtiyancıları²⁸ dahi tüccarından iştirâ edüp kesân-ı merkûmûn ber-vech-i muharrer iştirâ eyledikleri sahtiyancıları telyîn(?) için necâset-i galîzadan dem ve bevl ile boyayup perdaht ve cilâ verdiklerinden sonra zikri sebkât eden sahtiyân-ı mütenecciseleri i'lâm ve ihbâr etmeden dikici esnafı merkûmûna fûrûht birle anlar dahi ol sahtiyânlardan mest ve lapçin ve serhatlık(?) hiyâtat edüp müslimîne ba'de'l-bey' müslimîn dahi bilmeden sâlifü'l-beyân mest ve lapçin ve serhatlıklar(?) ile namaz kılmalarıyla bu vechile ibâd-ı müslimîn salâtlarının fesâdına bâ'is olmağla husûs-ı mezkûra ictisâr edenler zecr ü men' olunmak iktizâ eder mevâdd-ı

* Sicildeki kayıt ile (Ek 3: İstanbul Şer'îye Sicilleri, İstanbul Defteri, 210/32) aynı olduğundan sicildeki kayıt ayrıca verilmemiş; sadece aralarındaki bazı yazılış farkları gösterilmiştir.

²⁷ Sicilde (İstanbul Defteri, s. 210, s. 32-33) merkûmûndan.

²⁸ Sicilde elvân-ı tâhire ve sahtiyancıları.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

dîniyyedendir diyü sahtiyân-ı mütenecciselerden²⁹ çend aded sahtiyânları huzûr-ı hazret-i müşârun ileyhe ibrâz ederek esnâf-ı hâzırûn-ı mezbûrûn ile ma'an bi'l-ittifâk ber-vech-i hasbî i'lâm ve ihbâr etdiklerinde fi'l-hakîka muhbirûn-ı merkûmûnun ber-vech-i muharrer ibrâz etdikleri çend aded sahtiyânlar râyiha-i kerîhe ile müte'affin olduğu mahsûs ve müşâhed olmuş ise de³⁰ husûs-ı mezkûr muhbirûn-ı mezbûrûnun ihbâr eyledikleri vech üzere olduğu halde zikr olunan sahtiyânlar şer'an tâhir olmamağla buna ictisâr edenler zecr u men' olunmak muktezâ-yı şer'-i mutahhar olup icrâ-yı icâbı menût-ı re'y-i âlî idüğü huzûr³¹-ı âlîlerine i'lâm olundu. El-emrû li-men lehü'l-emr. Fi'l-yevmi's-sânî ve'l-ışrîn min Cumâde'l-ülâ li-sene semânin ve seb'in ve mieteyn ve elf [25 Kasım 1861].

Mühür

Mehmed Ârif Hilmi

İmzâ

Bâb-ı âlî

Meclis-i vâlâ-yı ahkâm-ı adliye

Aded

1063

Sahtiyân perdahtçısı esnafından bazı kesân tarafından takdîm olunan arz-ı hâl, huzûr-ı hazret-i Fetvâpenâhî'de cereyân eden murâfa'a-i şer'iyyeyi mutazammın zeyline muharrer i'lâm-ı şer'î ile berâber Meclis-i vâlâda mütâla'a olunmuşdur. Esnâf-ı merkûmenin hülâsa-i istid'âları tebe'a-i Devlet-i aliyye ve ecnebiyyeden bazı eşhâsın taşralardan gelerek dibâgat olunmakda olan sarı sahtiyânları debbağ esnafının i'mâlâtına münâfi ve şer'-i şerîfe mugâyir sûretle ve bir takım eczâ-yı müteneccise ile perdaht ve cilâ ederek dikici esnafına satmakda ve anlar dahî ayakkabı i'mâliyle ahâlî-i Müslime'ye fûrûht eylemekde olduklarından bahisle salât-ı mefrûza-i Müslimîn'i fesâddan vikâyeten bunun men'i istihâmından ibâret olup i'lâm-ı şer'î hükmünce sâlifü'z-zikr cilâ edilen sahtiyânların râyiha-i kerîhe ile müte'affin idüğü ma'rifet-i şer'le bi'l-mu'âyene anlaşılmiş olmasıyla şer'an tâhir olmadığından i'mâl edenlerin bu san'atdan

²⁹ Sicilde mütenecciselerinden.

³⁰ Sicilde ise.

³¹ Sicildeki ilam, aynı sayfalardaki diğer kayıtlarda olduğu gibi burada da "huzûr" ibaresinde son buluyor.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

men'î muvâfık-ı şer'-i şerîf olacağı münfehim olmuştur. Şu murâfa'anın sûret-i cereyânına göre bu bâbda esnâf-ı merkûmeden arz-ı hâl vermiş olan kesânın makâsıd-ı asliyyeleri yalnız böyle bir hâlin def'ini istihsâl eylemek kazıyyesine mebnî olarak fî nefsi'l-emr isti'mâli şer'an câiz olmadığı tahakkuk eden ve eczâ-yı müteneccise ve müte'affine ile yapılan o makûle sahtiyanları ahâlî-i Müslime'nin kullanmaları câiz olmayacağı cihetle bunun men'-i imâl ve fûrûhtu lâzım gelüp şu kadar ki, düvel-i ecnebiyye tebe'asının serbestî-i ticâret iktizâsınca bu san'atdan açıktan açığa men'î muvâfık-ı uhûd olamayacağı gibi bu nev' sahtiyanları ahâlî-i Gayr-i Müslime'ye dahi satabileceklerinden evvel emirde san'at-ı mezkûre ile meşgûl bulunan ve tebe'a-i Devlet-i aliyyeden olan esnafdan ilerü gelenlerin celbiyle o makûle cilâlî sahtiyanın ve andan ma'mûl ayakkabıların ahâlî-i Müslime'ye satılmaması zımınında icrâ-yı vesâyâ ve tenbîhât olduğu takdirde matlûb hâsıl olacağından bu sûretle icrâ-yı icâbı husûsunun Şehremânet-i behiyyesine havâlesi tezekkür kılındı ise de ol bâbda emr ü fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 11 Recep [1]278 [13 Ocak 1862].

Mühür	Mühür	Mühür	Mühür
Mehmed Rauf	Mehmed Nuri	Mehmed Ârif	İbrahim
Mühür	Edhem Paşa	Mühür	
Mehemmed Tahir	Bulunamadı	Yusuf Kâmil	
Şerif			

2-) Şer'î ölçütlere uygun üretilen ayakkabılara *tâhirdir* damgası vurulması hk. Sadaret Tezkiresi (BEO, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısmı (A.MKT.MVL), 141/40 (1278.Ş.14).

Şehremânet-i behiyyesine

Tebe'a-i devlet-i aliyyemden ve ecnebiyyeden bazı eşhâsın taşralardan gelerek dibâgat olunmakda olan sarı sahtiyanları debbağ esnâfının i'mâlâtına münâfî ve şer'-i şerîfe mugâyir sûretle eczâ-yı müteneccise ile perdaht ve cilâ ederek dikici esnafına satmakda ve anlar dahi ayakkabı i'mâliyle ahâlî-i Müslime'ye fûrûht eylemekde olduklarından bahisle salavât-ı mefrûza-i müslimîni fesâddan

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

vikâyeten bunun men'î, sahtiyân perdahtcısı esnafından bâ-arz-ı hâl istid'â olunmuş ve arz-ı hâl-i mezkûr zeylinde muharrer i'lâm-ı şer'î hükmünce sâlifü'z-zikr cilâ edilen sahtiyânların râyiha-i kerîhe ile müteaffin idüğü ma'rifet-i şer'le bi'l-muâyene anlaşılmasıyla şer'an tâhir olmadığından, i'mâl edenlerin bu san'atdan men'î muvâfık-ı şer'-i şerîf olacağı münfehim olmuş olduğundan bunun men'-i i'mâl ve fûrûhtu lâzım gelüp şu kadar ki, düvel-i ecnebiyye tebe'asının serbestî-i ticâret iktizâsınca bu san'atdan açıktan açığa men'î muvâfık-ı uhûd olamayacağı gibi bu nev' sahtiyânları tebe'a-i Gayr-i Müslime'ye satabileceklerinden, evvel emirde san'at-ı mezkûre ile meşgûl bulunan ve tebe'a-i Devlet-i aliyyeden olan esnafdan ilerü gelenlerin celbiyle o makûle cilâlî sahtiyânların ve andan ma'mûl ayakkablarının ahâlî-i Müslime'ye satılmaması zımında icrâ-yı vesâyâ ve tenbîhât edilmesi husûsunun savb-ı atûffilerine havâlesi Meclis-i vâlâda tensîb olunmuş ve vâkı'â akdem-i kavâid-i İslâmiyyet olan nezâfet ve tahârete ri'âyet lâzimededen olmasıyla berâber şer'-i âlînin cevâz verdiği ayakkablarına meselâ *tâhirdir* ibâresiyle âmili veyâhûd esnaf kethudâsı câniblerinden birer damga vaz' olursa matlûb hâsıl olacağı bedîhî bulunmağla ol vechile icâbının icrâsı husûsuna himmet eylemeleri siyâkında tezkire.

Fî 14 Ş[Şaban] 1278 [14 Şubat 1862]

Bu sûretin bir kere de Meclis-i vâlâya arzıyla ana göre yazılması fermân buyurulmuşdur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

مردوخ و جگر کج بود

بوقولوی سجاد بر راهی اجنه قنده قلوب اوتو دبر و صنفقا عظیمه نزل نعیش ابرکت هدیو یازک و نغده اولعه اوزک رقت اولمه

مقصود غیبه فریضه زمزم اولدیجی درکار ابرج برسته دینوز صهاری سحرنا کجی درسی شکله شریب و اعمال اینک اولاده اولدیجی
فلاشیوت و کجی خانق و سایر بازارت و کجی قید و بار نیش و وقع الطاحین اخلات المکاری فایز ابرج ایست قبول اینش صلواتی فایز اولدیجی
بانخی و اولدر ایه تریبه المکاری معاینه اولمه و دیناخ اصافی و ناجر کتلاسی و نغضای و نیشکزه قولوی معرقنه باقوییه بو خصوص شرع اولدیجی
معهزه مشفقانه قیام اولاده عصفیال عظیمه نامت شهرامت برهسته ارسال میو بر ابرج خصوص بر ابرج ایدیه عصفیال ای جیده بود
بولدندنده شترجم اولمه مزاج جلدیزله مرصود کله اهلای ایجا به ستر صافی عظیمه نامت ایزد عظیمه جمل ارس بیخ ایزد عظیمه

عطل اولدی

بر راهی اصافیه
محمد و جگر کج بود
سکندر بر جاده
خانه
۲

مردوخ ایلی ابرج

است با عید ده واقع بودی قورایوب و ناسم ایش و طوغا بکسکه ده واقع ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
علی انا و جگر کج بود و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
اصحاب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
بوقولوی سجاد بر راهی اجنه قنده قلوب اوتو دبر و صنفقا عظیمه نزل نعیش ابرکت هدیو یازک و نغده اولعه اوزک رقت اولمه
مقصود غیبه فریضه زمزم اولدیجی درکار ابرج برسته دینوز صهاری سحرنا کجی درسی شکله شریب و اعمال اینک اولاده اولدیجی
فلاشیوت و کجی خانق و سایر بازارت و کجی قید و بار نیش و وقع الطاحین اخلات المکاری فایز ابرج ایست قبول اینش صلواتی فایز اولدیجی
بانخی و اولدر ایه تریبه المکاری معاینه اولمه و دیناخ اصافی و ناجر کتلاسی و نغضای و نیشکزه قولوی معرقنه باقوییه بو خصوص شرع اولدیجی
معهزه مشفقانه قیام اولاده عصفیال عظیمه نامت شهرامت برهسته ارسال میو بر ابرج خصوص بر ابرج ایدیه عصفیال ای جیده بود
بولدندنده شترجم اولمه مزاج جلدیزله مرصود کله اهلای ایجا به ستر صافی عظیمه نامت ایزد عظیمه جمل ارس بیخ ایزد عظیمه

عطل اولدی

بر راهی اصافیه
محمد و جگر کج بود
سکندر بر جاده
خانه
۲

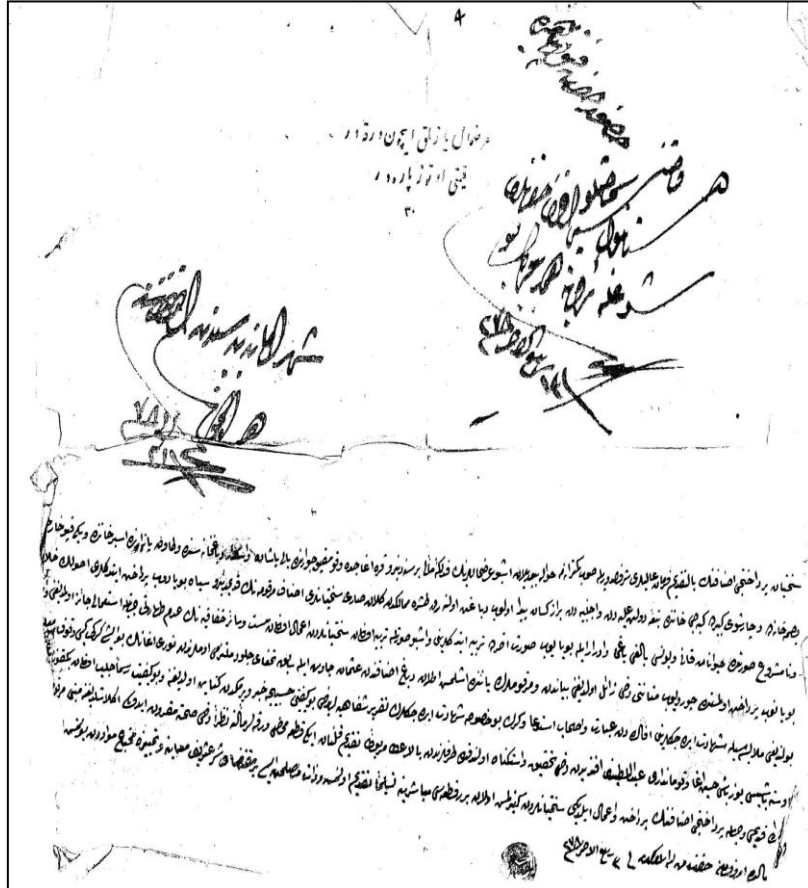
مردوخ ایلی ابرج

است با عید ده واقع بودی قورایوب و ناسم ایش و طوغا بکسکه ده واقع ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
علی انا و جگر کج بود و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
اصحاب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب و ناسم ایش قورایوب
بوقولوی سجاد بر راهی اجنه قنده قلوب اوتو دبر و صنفقا عظیمه نزل نعیش ابرکت هدیو یازک و نغده اولعه اوزک رقت اولمه
مقصود غیبه فریضه زمزم اولدیجی درکار ابرج برسته دینوز صهاری سحرنا کجی درسی شکله شریب و اعمال اینک اولاده اولدیجی
فلاشیوت و کجی خانق و سایر بازارت و کجی قید و بار نیش و وقع الطاحین اخلات المکاری فایز ابرج ایست قبول اینش صلواتی فایز اولدیجی
بانخی و اولدر ایه تریبه المکاری معاینه اولمه و دیناخ اصافی و ناجر کتلاسی و نغضای و نیشکزه قولوی معرقنه باقوییه بو خصوص شرع اولدیجی
معهزه مشفقانه قیام اولاده عصفیال عظیمه نامت شهرامت برهسته ارسال میو بر ابرج خصوص بر ابرج ایدیه عصفیال ای جیده بود
بولدندنده شترجم اولمه مزاج جلدیزله مرصود کله اهلای ایجا به ستر صافی عظیمه نامت ایزد عظیمه جمل ارس بیخ ایزد عظیمه

عطل اولدی

بر راهی اصافیه
محمد و جگر کج بود
سکندر بر جاده
خانه
۲

مردوخ ایلی ابرج

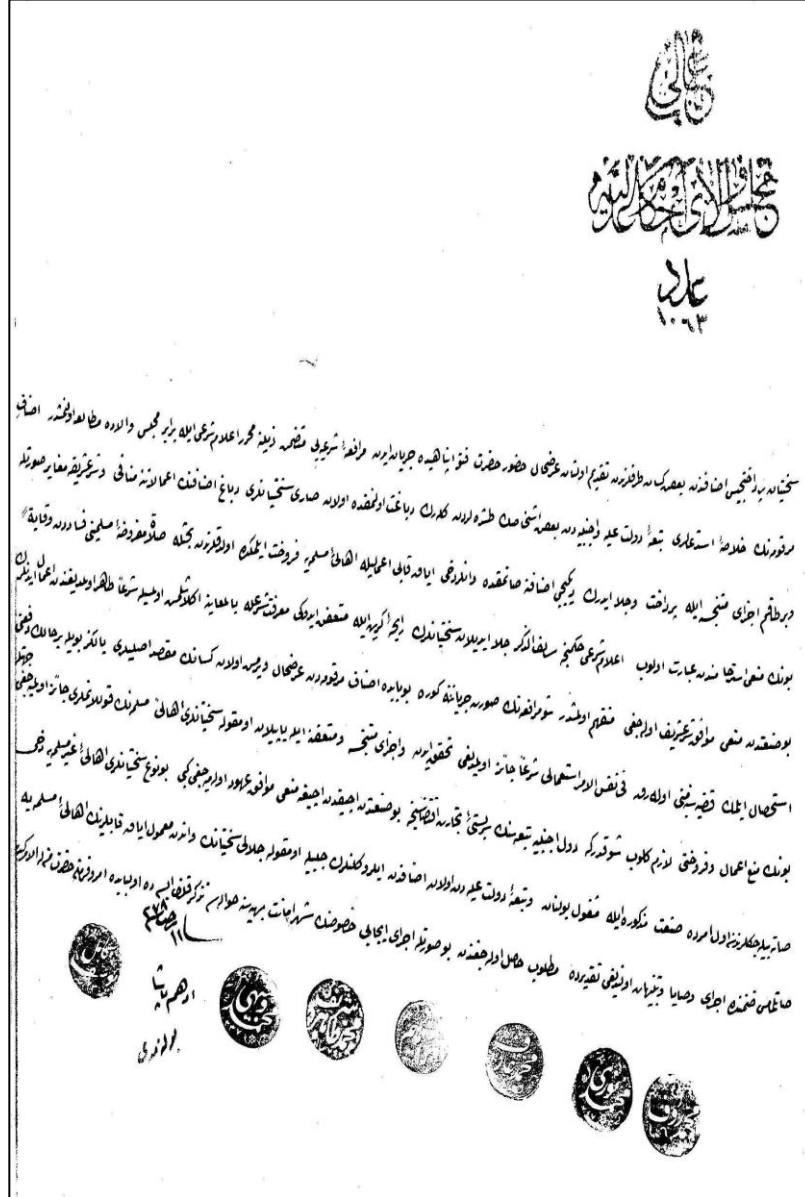

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

Turkish Studies

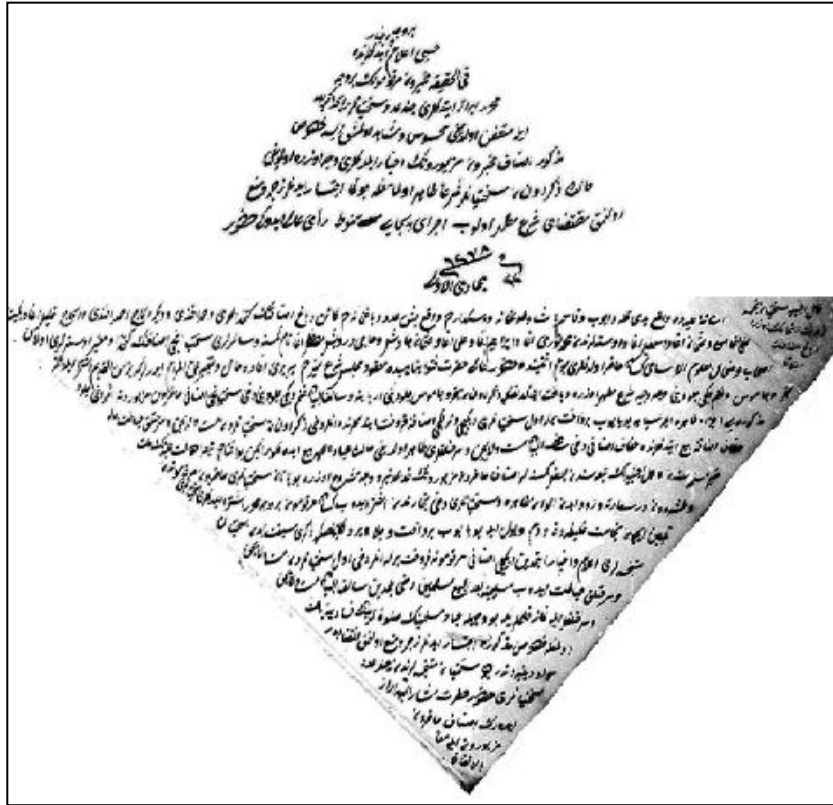
*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010*

1-) BOA, BEO, Sadaret Evrakı Mektubi Kalemi Meclis-i Vâlâ Kısım (A.MKT.MVL), 139/47.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010

3-) İstanbul Şer'îye Sicilleri, İstanbul Defteri, 210/32.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 5/1 Winter 2010